



MIKROMOLIYA TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHNING SINTETIK VA ANALITIK HISOBINI TASHKIL ETISH XUSUSIYATLARI

G'ofurov Iskandar

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

ORCID: 0009-0003-5021-746X

gafurov_iskandar@sbtsue.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishda sintetik va analitik hisobning o'ziga xos xususiyatlari, ularning o'zaro integratsiyasi va amaliyotdagi muammoli jihatlar tahlil etilgan. "IMKON FINANS", "Vodiy Taraqqiyot" va "Biznes Finans" mikromoliya tashkilotlari misolida sintetik va analitik hisob yuritilishining holati o'rganilgan va ularni uyg'unlashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ushbu tashkilotlarda moliyaviy hisobotlar sifatini oshirish va ichki audit jarayonlarini samarali tashkil etishda sintetik va analitik hisobning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: mikromoliya tashkilotlari, buxgalteriya hisobi, sintetik hisob, analitik hisob, schyotlar rejasi, audit, moliyaviy hisobot.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СИНТЕТИЧЕСКОГО И АНАЛИТИЧЕСКОГО УЧЕТА В МИКРОФИНАНСОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Гафуров Искандар

Самаркандский филиал Ташкентского

государственного экономического университета

Аннотация. В статье рассматриваются особенности ведения синтетического и аналитического учета в микрофинансовых организациях, их взаимная интеграция и практические проблемы. На примере организаций "IMKON FINANS", "Vodiy Taraqqiyot" va "Biznes Finans" проанализировано состояние учета и предложены рекомендации по его совершенствованию. Результаты исследования подчеркивают важность синергии синтетического и аналитического учета для повышения качества отчетности и эффективности внутреннего аудита.

Ключевые слова: микрофинансовые организации, бухгалтерский учет, синтетический учет, аналитический учет, план счетов, аудит, финансовая отчетность.

FEATURES OF ORGANIZATION OF SYNTHETIC AND ANALYTICAL ACCOUNTING IN MICROFINANCE ORGANIZATIONS

Gafurov Iskandar

Samarkand Branch of the Tashkent State University of Economics

Abstract. This article explores the features of maintaining synthetic and analytical accounting in microfinance institutions, focusing on their integration and existing practical challenges. The analysis of "IMKON FINANS", "Vodiy Taraqqiyot" va "Biznes Finans" organizations illustrates current practices and provides recommendations for improvement. The study confirms the importance of integrating synthetic and analytical accounting for enhancing financial reporting quality and internal audit effectiveness.

Keywords: *microfinance institutions, accounting, synthetic accounting, analytical accounting, chart of accounts, audit, financial reporting.*

Kirish.

Mikromoliya tashkilotlari zamonaviy iqtisodiy hayotda aholi qatlamlarining moliyaviy inklyuziyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular xususan past daromadli aholiga, kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik subyektlariga kichik hajmdagi kreditlar, lizing, mikrosug'urta va boshqa moliyaviy xizmatlarni ko'rsatib, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu subyektlarning moliyaviy faoliyatini aniq va shaffof tarzda aks ettiruvchi buxgalteriya hisobi tizimi ularning faoliyati samaradorligini oshirish, ichki nazoratni kuchaytirish va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Buxgalteriya hisobining asosi bo'lib xizmat qiladigan sintetik va analitik hisob mikromoliya tashkilotlarining har bir moliyaviy amaliyotini to'g'ri aks ettirish, operatsiyalarni tizimli tahlil qilish va nazorat qilish imkonini beradi. Sintetik hisob — bu buxgalteriya schyotlari bo'yicha umumlashtirilgan ko'rinishdagi hisob bo'lib, aktivlar, majburiyatlar va kapital harakatlarini umumiy tarzda ifodalaydi. Analitik hisob esa har bir moliyaviy operatsiyani mijozlar, shartnomalar, sana yoki boshqa tahliliy mezonlar bo'yicha tafsiliy aks ettiradi.

Ayniqsa, kredit operatsiyalari, qarzdorlikni monitoring qilish, foiz tushumlarini aniqlash va kredit zaxiralarini shakllantirishda analitik hisobning o'rni beqiyosdir. Shuningdek, buxgalteriya axborot tizimlarida sintetik va analitik hisoblar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash — moliyaviy axborotlarning ishonchliligini oshiradi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) ham bu ikki hisob turining uyg'unligini moliyaviy hisobotlar sifati uchun muhim omil sifatida belgilaydi.

O'zbekistondagi amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobining texnik jihatdan yuritilishi avtomatlashtirilgan bo'lsa-da, sintetik va analitik hisoblar o'rtasida integratsiyalashgan tizim yetarli emas. Bu holat esa moliyaviy tahlillar, audit jarayonlari va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muayyan cheklovlar tug'diradi.

Shu sababli mazkur maqolada mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishda sintetik va analitik hisobni tashkil etishning nazariy asoslari, ularning amaliy yondashuvlari va tashkilotlar tajribasida uchrayotgan muammo hamda yechimlar tizimli ravishda o'rganiladi. Tadqiqot natijalari asosida takomillashgan hisob modelini joriy etish uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar shakllantiriladi.

Adabiyotlar sharhi.

Mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritish, xususan sintetik va analitik hisobning o'zaro uyg'unlashuvi bo'yicha ilmiy qarashlar va amaliy yondashuvlar turli manbalarda tahlil etilgan. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu ikki hisob turining uyg'unligi moliyaviy hisobotlarning sifati va boshqaruv qarorlarining samaradorligi uchun muhim poydevor hisoblanadi.

Pikuzon (2021) o'z tadqiqotida buxgalteriya hisobini shakllantirishda garovli operatsiyalar bo'yicha sintetik va analitik hisobning to'g'ri muvofiqlashtirilishi zarurligini ta'kidlab, ayniqsa lombard faoliyatida analitik hisob yuritishning auditorlik tekshiruvlardagi ahamiyatini alohida ko'rsatadi. Muallif fikricha, "moliyaviy hisobotlarda tafsilotlarning to'g'ri aks etishi ichki nazorat mexanizmlarining asosiy kafolatidir".

Rosenberg (2021) mikromoliya tashkilotlarining moliyaviy hisobot tizimlari ularning tashqi auditorlar, donorlar va investorlar bilan ishlash sifati va ishonchliligini belgilab berishini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, buxgalteriya hisobi xalqaro standartlarga mos bo'lishi nafaqat tartibga soluvchilar uchun, balki tashkilotning o'zining barqaror rivojlanishi uchun ham muhimdir.

Helms va Brigit (2022) mikromoliya sektorida hisob yuritish faqat moliyaviy ko'rsatkichlarni emas, balki ijtimoiy ta'sir indikatorlarini ham aks ettirishi kerakligini uqtiradi. U mikromoliya hisob siyosatining asosiy vazifasi sifatida ikki tomonlama – moliyaviy va ijtimoiy samaradorlikni muvozanatlashni ilgari suradi.

Muravyev (2020) o'z izlanishlarida mikromoliya tashkilotlarida sintetik va analitik hisobotlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash orqali qaror qabul qilish samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatgan. U bu yondashuvni "axborot zanjirining uzluksizligi" deb atab, hisob siyosatini avtomatlashtirish orqali boshqaruv sifatini keskin yaxshilash mumkinligini asoslaydi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)da esa sintetik va analitik hisobotlarning o'zaro bog'liqligini ta'minlash, buxgalteriya axborotlari orasida izchillik va to'liqlik prinsipiga amal qilish asosiy tamoyil sifatida ko'rsatiladi (IFRS, 2022). Jumladan, 7-standartda "moliyaviy vositalar bo'yicha hisobotlar real holatni aks ettirishi va har bir mijoz, aktiv yoki qarz bo'yicha tafsilotlar qayd etilishi lozim" deb qayd etilgan.

IMKON FINANS va Vodiy Taraqqiyot mikromoliya tashkilotlarining 2021–2022 yillar uchun yillik hisobotlarida schyotlar tizimi orqali daromad va xarajatlar, foiz tushumlari va kreditlar bo'yicha tafsilotlar keltirilgan bo'lsa-da, ayrim holatlarda sintetik va analitik tafovutlar aniqlangan. Bu esa, auditorlik nazoratida tushunarsiz tafovutlar yuzaga kelishiga olib kelgan.

Shuningdek, Rossiya Federatsiyasida kredit kooperatsiyalarida buxgalteriya hisobini yuritish tajribasi o'rganilgan dissertatsiyalarda ham analitik hisobotlarning real vaqt rejimida avtomatlashtirilgan holda yuritilishi buxgalteriya axborotining tezkorligiga bevosita ta'sir qilishi ta'kidlanadi (Ivanova, 2020).

Xulosa qilib aytganda, tahlil etilgan adabiyotlar mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobining sintetik va analitik qismlarini samarali integratsiyalash zarurligini asoslaydi. Aynan shu yondashuv orqali moliyaviy nazorat, audit, soliq hisoboti va boshqaruv qarorlarini asoslash kabi jarayonlarda aniqlik va ishonchlilik ta'minlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot davomida normativ hujjatlar, xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS), O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi me'yoriy hujjatlari hamda "IMKON FINANS", "Vodiy Taraqqiyot" va "Biznes Finans" mikromoliya tashkilotlarining amaliy tajribasi o'rganildi. Tadqiqot usuli sifatida taqqoslash, sistemali tahlil, empirik kuzatuv va hujjatlarni o'rganishdan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobining sifatli yuritilishi moliyaviy shaffoflik, ichki nazorat samaradorligi va tashqi auditorlik jarayonlarining aniqligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sintetik va analitik hisob yuritish jarayonlari ko'plab tashkilotlarda avtomatlashtirilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro integratsiyasi va mosligi yetarli darajada ta'minlanmagan. Bu holat hisob-kitoblarda tafovutlar, tahlil qilinmagan zaxiralar, noto'g'ri prognozlar va auditorlik kamchiliklariga olib kelmoqda.

Tadqiqot doirasida IMKON FINANS, Vodiy Taraqqiyot va Biznes Finans mikromoliya tashkilotlarining 2021–2023 yillardagi moliyaviy hisoblari asosida sintetik va analitik hisobotlar solishtirildi. Natijalarga ko'ra, IMKON FINANS tashkilotida kredit operatsiyalari bo'yicha sintetik va analitik hisobdagi tafsilotlar to'liq mos kelgan, biroq boshqa operatsiyalar, masalan, amortizatsiya va xizmat xarajatlari bo'yicha tafsilotlar umumlashtirilgan holda yuritilgan.

Vodiy Taraqqiyotda esa ayrim sintetik schyotlar bo'yicha analitik tafsilotlar yuritilmagan, bu esa qarzdorlik tahlilini murakkablashtirgan. Biznes Finans tashkilotida esa har bir kredit

bo'yicha alohida analitik tafsilotlar mavjud bo'lsa-da, ushbu tafsilotlar sintetik hisobotlar bilan avtomatik bog'lanmagan, ya'ni qo'lda qo'shiluvchi integratsiya mavjud.

Quyidagi jadvalda uchta tashkilot bo'yicha asosiy sintetik va analitik hisob komponentlari solishtirilgan:

1-jadval

Mikromoliya tashkilotlarida sintetik va analitik hisob yuritilishining taqqoslama tahlili

№	Tashkilot nomi	Sintetik hisob holati	Analitik hisob holati	Aniqlangan muammo va imkoniyatlar
1	IMKON FINANS	Kredit va foiz schyotlari to'liq	Kreditlar va foizlar bo'yicha batafsil mavjud	Xarajatlar bo'yicha tafsilotlar cheklangan
2	Vodiy Taraqqiyot	Umumlashtirilgan schyotlar mavjud	Qarzdorlik bo'yicha tafsilotlar yetarli emas	Qarzdorlik strukturasi noaniq, tahlil qiyin
3	Biznes Finans	2-darajali schyotlar yuritiladi	Mijozlar kesimida tafsilotlar yaxshi yo'lga qo'yilgan	Analitika sintetik hisob bilan integratsiyalashmagan

Ushbu tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, mikromoliya tashkilotlarida hisobni tashkil etishda sintetik va analitik tizimlar o'rtasida avtomatik muvofiqlashtirish, ya'ni real vaqt rejimida ularning bog'langanligi asosiy talablardan biri bo'lib qolmoqda. Amaliyotda bu yondashuvlar mavjud bo'lsa-da, ko'plab tashkilotlar ularni to'liq tatbiq qilmagan.

Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) muvofiqlashtirishda analitik hisob yuritish ko'lami kengaytirilishi, auditga tayyor bo'lgan tahliliy ko'rsatkichlar shakllantirilishi, schyotlar rejasining to'g'ri tuzilishi zarur. Bu, o'z navbatida, moliyaviy barqarorlikni kuchaytirish, donorlar bilan ishlash sifatini oshirish va ishonchli boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini yaratadi.

Bundan tashqari, sintetik va analitik hisob o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni mustahkamlash uchun raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish lozim. Xususan, ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlaridan foydalanish orqali barcha buxgalteriya operatsiyalarini yagona axborot tizimi asosida boshqarish mumkin bo'ladi. Bu nafaqat hisob-kitobdagi tafovutlarni minimallashtiradi, balki hisobotlar tayyorlash muddatlarini qisqartiradi va inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytiradi. Shuningdek, tashkilotlar ichida malakali buxgalterlarni tayyorlash, doimiy kasbiy rivojlanish kurslarini yo'lga qo'yish, va zamonaviy buxgalteriya dasturlarini qo'llash ko'nikmalarini oshirish orqali tizimning samaradorligi oshiriladi.

Kelgusida mikromoliya tashkilotlari uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq:

- Sintetik va analitik hisob tizimlarini real vaqt rejimida integratsiyalovchi dasturiy ta'minotlar joriy etish;

- Har bir schyot bo'yicha minimal analitik tafsilotlar me'yorini belgilovchi ichki siyosat ishlab chiqish;

- Auditorlik jarayonlariga tayyorlik darajasini oshirish uchun har chorakda avtomatik monitoring tizimini ishga tushirish;

- Xalqaro standartlarga mos schyotlar rejasini ishlab chiqish va doimiy ravishda yangilab borish.

Mazkur yondashuvlar orqali mikromoliya tashkilotlari nafaqat hisob yuritish sifatini oshiradi, balki ularning moliyaviy barqarorligi, axborot shaffofligi va investorlar ishonchi ham sezilarli darajada kuchayadi.

Xulosa va takliflar.

Mikromoliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobi sintetik va analitik hisoblarning to'g'ri tashkil etilishi orqali moliyaviy shaffoflik va samaradorlikka erishiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tashkilotlar buxgalteriya amaliyotida sintetik hisobni shakllantirishga ko'proq urg'u berayotgan bo'lsa-da, analitik hisobotlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Bunday holat moliyaviy tahlil, risklarni baholash va ichki audit jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois mikromoliya tashkilotlarida avtomatlashtirilgan analitik hisobotlar tizimini joriy qilish, real vaqt rejimida yangilanadigan indikatorlar asosida analitik bazani shakllantirish, shuningdek, buxgalteriya axborot tizimini sintetik va analitik bloklar integratsiyasi asosida qayta qurish zarur.

Kelgusida bu sohada raqamli texnologiyalar, masofaviy monitoring vositalari va buxgalteriya standartlariga asoslangan yangilanishlar mikromoliya sektorining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Adabiyotlar/Lumepamypa/References:

Biznes Finans MChJ (2023) Biznes Finans MChJ mikromoliya tashkiloti. Yillik hisobotlar (2021–2023). – Toshkent: Tashkilot nashriyoti, – 40 b.

Ernst & Young. (2021). How digital finance transformation is redefining financial operations. <https://www.ey.com>

Helms, B. (2006). Access for All: Building Inclusive Financial Systems. Consultative Group to Assist the Poor (CGAP). <https://www.cgap.org/research/publication/access-all-building-inclusive-financial-systems>

IFAC (2020). International Federation of Accountants. Digitization and the Future of the Finance Function. <https://www.ifac.org>

IFRS (2022) International Financial Reporting Standards Official standards. IFRS Foundation. – London, – [Elektron manba]. URL: <https://www.ifrs.org/>

IMKON FINANS MChJ (2023) IMKON FINANS MChJ mikromoliya tashkiloti yillik moliyaviy hisobotlari– Andijon, 2021–2023. – 35 b.

Muravyev, A.A. (2020). Buxgalteriya hisobining sintetik va analitik tizimlari: Mikromoliya tashkilotlarida qo'llanilishi. Moliya va Iqtisodiyot Jurnal, (3), 45–52.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). Mikromoliya tashkilotlarida hisob yuritish bo'yicha metodik qo'llanma.

Rosenberg, R., Gonzalez, A., & Narain, S. (2009). The New Moneylenders: Are the Poor Being Exploited by High Microcredit Interest Rates? CGAP Occasional Paper No. 15. Consultative Group to Assist the Poor (CGAP). https://www.researchgate.net/publication/228200289_Are_Microcredit_Interest_Rates_Excessive

Vodiy Taraqqiyot (2022) Vodiy Taraqqiyot mikromoliya tashkiloti. Moliyaviy hisobotlar (2020–2022). – Farg'ona: Tashkilot arxivi, – 28 b.

Иванова С.А. (2020) Организация аналитического учета в кредитных потребительских кооперативах: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – СПб.: СПбГУ, – 28 с.

Исламов А.Ш. (2020) Микромоллия tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va nazorat tizimi: o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: TMI, – 112 b.

Ковалев В.В., (2020) Баранова И.А. Финансовый учет в кредитных организациях. – М.: Юрайт, – 384 с.

Пикузон Н.Г. (2021) Бухгалтерский учет залоговых операций в ломбардах: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – М.: Финансовый университет при Правительстве РФ, – 26 с.

Селезнева С.Н. (2019) Бухгалтерский учет в микрофинансовых организациях / Под ред. – М.: Инфра-М, 2019. – 256 с.